

LONDRA KONFERANSI'NDA ERMENİ SORUNU VE İNGİLTERE'NİN TUTUMU (12 ŞUBAT-10 NİSAN 1920)*

*Mehmet Sait DİLEK***

ÖZET

Paris Barış Konferansı'nda mağlup devletlerle imzalanacak antlaşmaların taslağı hazırlanmış olup Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşması ise müttefik devletlerin çıkar çatışmaları yüzünden sonuçlandırılmamıştı. Bu durum büyük güçlerin bu kez de Londra'da toplanmalarına sebep olmuştu. Londra Konferansı'nın hazırlık toplantıları İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon yetkililerinin katılımıyla 12 Şubat-10 Mart 1920; son toplantıları ise 11 Mart-10 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Konferansta Paris'teki gibi "Zirve diplomasisi" metodu benimsenerek hem çatışan menfaatlerin uzlaştırılabilmesi hem de hızlı karar alınabilmesi hedeflenmişti. Örnek olarak; Ermeni sorununun ağır yükünden kurtulmak isteyen İngiltere, farklı alternatifler (Milletler Cemiyeti, Norveç) vasıtasıyla çözüme ulaşmaya çalışmışsa da hiçbir güç kendini askeri, iktisadi ve siyasi zorluklarla karşı karşıya bırakacak bir kararın altına imza atmak istememiştir.

İngiliz karar alıcılarına göre; ABD, bölgede mandaterlik görevini üstlenmesi gereken bir devlet konumundaydı. Ancak Washington, Anadolu'ya gönderdiği resmi görevlilerden gelen bilgiler ışığında kendisini zora sokacak sorumluluklardan uzak durmaya çalışmış bunun sonucunda da ABD, Londra Konferansı oturumlarına delegasyon göndermeme yönünde karar almıştı. Buna rağmen İngiltere ve Ermeni yanlısı lobilerin desteğiyle mandaterlik teklifi bu kez de Amerikan Senatosu'nun gündemine getirilmiş fakat ulusal çıkarlarını esas alan Amerikan Senatosu tarafından bu istek kabul görmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Londra Konferansı, Milletler Cemiyeti, Mandaterlik, Ermenistan, Lloyd George

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, El-mek: mehmentsaitdilek@gmail.com; Bu makale, Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkez Müdürlüğü "I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu'nda" (2-4 Mayıs 2012) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

ARMENIAN QUESTION AND ATTITUDE OF ENGLAND AT THE CONFERENCE OF LONDON (12 FEBRUARY-10 APRIL 1920)

ABSTRACT

The draft of treaties to be signed with defeated states was prepared at the Paris Peace Conference and the peace treaty to be made with the Ottoman Empire could not be concluded due to the conflicts of interest of Allied Powers. This condition caused the great powers to meet in London in that time. Preparatory meetings of the London Conference were held with the participation of English, French, Italian and Japanese authorities between 12 February 1920 and 10 March 1920; and the last meetings were held between 11 March 1920 and 10 April 1920. In the conference, the objective was to reconcile the conflicting benefits and make rapid decisions by adopting the method of "Summit diplomacy" just like in Paris. For instance; even though England that intended to get freed from the heavy burden of the Armenian question tried to reach the solution through different alternatives (The League of Nations, Norway), none of the powers wanted to make a decision that would expose them to military, economic and political difficulties.

According to the English decision-makers, USA was a state that had to take charge of mandate in the region. However, Washington tried to stay away from responsibilities, which would cause troubles, in the light of information received from officials that were sent to Anatolia and consequently, USA decided not to send delegation to the sessions of Conference of the London. Nevertheless, the proposal of mandate was brought to the agenda of the United States Senate this time with the support of the lobbies supporting England and Armenia in following days; however, this request was not accepted by the United States Senate that was based on national benefits.

Key Words: London Conference, The League of Nations, Mandatory, Armenia, Lloyd George

1-Londra Konferansı'nın Hazırlık Toplantıları (12 Şubat-10 Mart 1920)

Londra Konferansı'nın 12 Şubat 1920 tarihli açılış konuşmasında İngiltere Başbakanı Lloyd George barış sürecinin uzamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Ona göre barış sürecinin uzamasında ABD'nin Ermenistan mandaterliği teklifi hususunda kararını geciktirmesi büyük rol oynamıştı.¹ İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 14 Şubat 1920 tarihli oturumda müttefik devlet temsilcilerince kabul edilmiş olan temel ilkeleri sıralarken "*Bağımsız bir Ermenistan kurmakla yükümlü bulduklarını*" hatırlatma ihtiyacı duymuştu. Ona göre

¹ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939**, (Ed.Rohan Butler, J.P.T. Bury), **Volume VII**, 1920, 1958, s.1; William Ormsby-Gore, 12 Şubat tarihli Avam Kamarası'ndaki oturumda, Başbakan Lloyd George'a Türk barışı hakkında görüşmelere ne zaman ve nerede başlanacağını sormuştur. Bkz. **House of Commons (HC)**, Deb 12 February 1920, vol 125, c218; Lord Robert Cecil, 12 Şubat tarihli Avam Kamarası'ndaki oturumda Türk barışının gecikmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. **HC** Deb 12 February 1920 vol 125 cc278; J. D. Rees, 12 Şubat tarihli Avam Kamarası'ndaki oturumda ABD'ye sunulan Ermenistan mandaterliği teklifinin uygulanabilir olmadığını dile getirmiştir. Bkz. **HC** Deb 12 February 1920 vol 125 cc330.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Ermenistan'ın sınırlarının belirlenmesi dahil olmak üzere birçok konuda hızlı karar alınması müttefik devletlerin çıkarları açısından önem arz etmekteydi.²

İngiliz delegasyonu, 16 Şubat 1920 günlü oturumda ana gündem maddesi olarak Ermeni sorununu tartışmaya açma kararı aldı. Bu kapsamda söz alan İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Ermenistan konusunun biri coğrafi diğeri de siyasi olmak üzere iki yönünün bulunduğunu ifade etti. Ona göre konunun coğrafi yanının belirlenmesi için bir komisyon oluşturularak sınırların saptanması gerekmekteydi. Sorunun siyasi yanına gelince, müttefiklerin sağlamaya çalıştıkları amaçlar arasında bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin kurulması da vardı. Ancak Ermenistan Devleti'nin sınırları içine girebilecek topraklar konusunda önemli görüş farkları mevcuttu. Görüşlerden biri, altı Türk Vilâyeti'ni içeren ve Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan Büyük Ermenistan'ın kurulmasını savunmaktaydı. Diğeri ise daha küçük bir Ermenistan kurulmasını öngörmekteydi. Lord Curzon, konuşmasının sonuna doğru hükümetinin Ermenistan hakkındaki yeni teklifini müttefik devlet temsilcilerine açıklama gereği duydu. Bu teklifle İngiltere, bölgede Amerikan mandaterliği yerine Milletler Cemiyeti gözetimi altında bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını önermişti. Böylece İngiltere, Ermeni sorununun ağır yükünü bu kez Milletler Cemiyeti üzerine yüklemeye çalışmıştı.³

Azerbaycan ile Ermenistan arasında siyasi ilişkileri şimdilik dostça bulan Lord Curzon, sınırın bazı bölümlerinin, özellikle Zangezür ve Karabağ'ın⁴ taraflar arasında ciddi anlaşmazlıklara yol açabileceğine işaret etmekteydi. Ayrıca Curzon'a göre Ermenilerin antlaşma sonrası siyasi varlığını sürdürebilmesi için yaklaşık 10.000 kişilik askeri bir kuvvete ihtiyacı vardı. İngiliz yetkili, bu kuvvete ABD'nin destek vermesini beklediklerini ifade ederek Ermeni sorunun ağır yükünden sıyrılmaya çalıştıklarını bir kez daha kanıtladı. Halbuki Lord Curzon'un görüşlerinin aksine Anadolu'daki Türk askeri varlığı, 10.000 kişilik bir orduyla baş edemeyecek kadar güçsüz olmadığı gibi Amerikan yönetimi de Ermenilere herhangi bir yardım sözü vermemişti.⁵

Fransız yetkili Berthelot ise konuşmasında yeni Ermeni Devleti'nin çekirdeği olarak Erivan'ın esas alınması akabinde bu merkeze Türk topraklarından bazı bölümler eklenmesi hususunda İngiliz meslektaşıyla aynı kanaati taşıdıklarını açıklayarak konuşmasına başladı. Ancak Berthelot, içinde pek az Ermeni'nin bulunmasından dolayı Erzurum Vilâyeti'nin Ermenistan toprakları dışında bırakılmasını savunmaktaydı. Berthelot, müttefikler arasında Trabzon veya Batum'un Ermenilere denize çıkış kapısı olarak tahsis edilmesinin tartışıldığını ancak Türk ve Gürcü makamlarının olası sert tepkileri göz önüne alınarak bu öngörüden vazgeçtiklerini ifade etme gereği duydu. Buna ilaveten Ermeni temsilcilerinin Çukurova'ya yönelik taleplerinden vazgeçtikleri tarafına iletilmişti. Bu sebeple Berthelot, Ermenistan'a denize çıkış imkanı sağlayabilmek için alternatif demiryolu hattı projeleri üzerinde durulması gerektiğini müttefik devlet temsilcilerine bildirdi.⁶

² **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII**, s.43-44; İngiltere'nin Ermeni politikası hakkında geniş bilgi için Bkz. Osman Olcay; **Sevr Antlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981; Tolga Başak, **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

³ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII**, s.81; Milletler Cemiyeti gözetimi altında bağımsız bir Ermeni Devleti kurulması hakkında taslak karar için Bkz. **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII**, s.125-126; İngiltere'deki Ermeni yanlısı lobi teşkilatları ise Londra'nın bu konuda sorumluluk almasını talep ediyorlardı. Bkz. **The Times**, "Future Armenian State", January 9, 1920, s.14; **The Times**, "Fate of Armenia", February 20, 1920, s.11.

⁴ Lord Curzon'un bu tespiti haklı olup özellikle Karabağ sorunu, Azerbaycan-Ermenistan arasında hala büyük gerginliklere sebep olmaktadır. Bkz. Mustafa Gökçe, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, Volume 6/1 Winter 2011, s.1111-1126.

⁵ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII**, s.82.

⁶ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII**, s.83-84.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

İtalya Başbakanı Nitti ise bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını istediklerini açıklayarak konuşmasına başladı. Ancak Nitti'ye göre Türk tarafını kızdırmamak için Ermenistan'ın sınırları çok geniş tutulmamalıydı. Bu kapsamda Erzurum, Trabzon ve Batum'un geleceği, çözülmesi gereken en önemli sorunlardı. Bu düşüncelerin sonucu olarak kanısınca, Erzurum Türklerin elinde kalmalı; Ermenilere Trabzon Limanı'nı kullanma hakkı verilmeli ve son olarak Batum, uluslararası bir liman haline dönüştürülmeli idi.⁷

16 Şubat 1920 tarihli oturumun sonuna doğru söz alan İngiltere Başbakanı Lloyd George'a göre; bağımsız bir Ermeni Devleti kurulması hususunda müttefik devletler arasında görüş birliği mevcuttu. Sınırlar başlığında ise Erzurum ve Batum'un kaderi konusunda duraksamalar ortaya çıkmış ancak Trabzon'un Ermenistan'a katılmaması gerektiği hususunda ise anlaşma sağlanmıştı. Lloyd George, bu konuşmalar ışığında sınırlar sorununun komisyona gönderilmesini tavsiye etmiş⁸ ve akabinde 17 Şubat 1920 günlü oturumda Ermenistan'ın sınırları hakkında rapor hazırlamakla görevli Ermenistan Komisyonu (Britanya: Vansittart, Albay Gribbon; Fransa: de Fleuriau, Kammerer; İtalya: Carlo Galli, Nogara; Japonya: I. Yoshida, K. Anno) belirlenmişti.⁹

Komisyon, Ermenistan'ın sınırları hakkında aşağıdaki üç önemli varsayım üzerinden hareket ederek görevini gerçekleştirecekti.

“1. Ermenistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulacağı

2. Ermenistan topraklarının de facto Bağımsız Erivan Cumhuriyeti ile çevre Türk Vilayetleri'nin bazı bölümlerini içine alacağı.

3. Çukurova'da Ermeni gruplarının korunması için önlemler alınması gerektiği”.¹⁰

Ermenistan Komisyonu, Batum ve Trabzon'un gelecekteki statülerini Ermenistan ile doğrudan ilişkilendirmediğinden bu konuları ayrı bir başlık altında ele almaya karar vermiştir.¹¹

İngiltere Başbakanı Lloyd George, 20 Şubat 1920 günlü oturumda Fransızların Çukurova'dan çekilmeleri durumunda Ermenilerin içine düşebilecekleri muhtemel durumdan söz etme ihtiyacı hissetti. Kanısınca üç devlet aralarında öyle anlaşmalıydı ki, nerede devletlerden birinin özel ekonomik hakları varsa, orada o devlet, bir biçimde, yükümlülük olarak Hristiyan halkın korunmasını da üzerine almalıydı. Bu yaklaşım İngiltere'nin ulusal çıkarları doğrultusunda Ermeni sorununa baktığını bir kez daha ispatlamıştır.¹²

⁷ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.85.**

⁸ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.85-86.**

⁹ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.86-87.**

¹⁰ Lord Curzon, Ermeni gruplarının Çukurova bölgesinde korunması için Fransa'nın önlem alması gerektiğini önerdi. Bu öneri üzerine adı geçen madde metne eklenmiş oldu. **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.97-98;** Avam Kamarası'nda gerçekleşen 16 Şubat 1920, 26 Şubat 1920 ve 30 Mart 1920 tarihli toplantılarda ise Ermeni çıkarlarını sağlama hususunda aktif rol oynayan Aneurin Williams söz almış ve Çukurova bölgesinden gelen duyularını esas alarak gayrimüslimlerin hayatlarının tehlikede olduğu iddiasında bulunmuştur. Bkz. **HC, Deb 16 February 1920, vol 125, cc503-504; HC Deb 26 February 1920 vol 125 cc2060-2061; HC Deb 30 March 1920, vol 127, cc1091;** Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında ise Fransız askeri birlikleriyle Ermeni çeteler arasında organik bir ilişki olduğu kanıtlanmakta dolayısıyla bölgedeki Türk halkına karşı sert politikalar izlendiği görülmektedir. Geniş bilgi için Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922), III, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2004.**

¹¹ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.98.**

¹² **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.167-168;** Bölgede yaşanan kimi olaylar İngiliz basını tarafından abartılı bir dille sunulmaktaydı. Bkz. **The Times, "Slaughter of Armenians", February 17, 1920, s.16; The Times, "More Armenian Massacres", February 18, 1920, s.11; The Times, "Armenian Massacres", March 1, 1920, s.14; The Times, "Armenian Massacres", March 3, 1920, s.12; The Times, "Aid For Armenia", March 8, 1920, s.14.**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Bu arada Ermenistan Sınırlarının Saptanması Komisyonu'nun rapor ve önerileri 27 Şubat 1920 günlü oturumda Türk hakları görmezden gelinerek değerlendirilip konuyla ilgili aşağıdaki önemli kararlar alınmıştır.

“1-Erzincan ve Trabzon, Ermenistan sınırları içine alınmamalıdır.

2-Ermenistan ve Özgür Batum Devleti arasındaki sınır, müttefikler arası komisyon tarafından daha küçük bir bölge yeğlenmek üzere belirlenmelidir

3-Gürcistan-Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sınırlar kendi aralarındaki antlaşmanın sonuçlanmasından sonra saptanmalıdır.

4-Bir süre daha tartışıldıktan sonra, Ermenistan'ın Sınırlarını Saptama Komisyonu'nun tavsiye ettiği gibi Ermenistan'ın sözde metbuluğu altında özerk bir Lazistan Devleti kurulması önerilmelidir.

5-Trabzon iç bölgesinde, Tirebolu ile Kemah arasında Türklerin askeri birlikler ve mühimmat deposu bulundurma hakları olmamalıdır.

6-İlerleyen günlerde, Milletler Cemiyeti Konseyi'nden, Ermenistan'a, ulusal bir ordu kurulması için gerekli gereç ve paranın sağlanması ve gerekecek olursa, yeni devlete hizmet için müttefik devletler arasında gönüllü toplanması olanaklarını araştırması istenmelidir.

7-Çukurova bölgesinde yaşayan Ermenileri koruma görevi o tarihlerde bölgede bulunan Fransız kuvvetlerinin sorumluluğundadır.”¹³

2-Londra Konferansı'nın Son Toplantıları

(11 Mart-10 Nisan 1920)

Müttefik Devlet temsilcileri Londra Konferansı'nın son toplantılarını 11 Mart-10 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleştirme imkanı bulmuşlardı.¹⁴ İngiltere, Ermenistan sorununun yükünden bir an önce kurtulmak amacıyla daha somut adımlar atılmasından yanaydı. Bu kapsamda İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 12 Mart 1920 günlü toplantıda Ermenistan konusunu yeniden gündeme getirerek Milletler Cemiyeti ile derhal temasa geçilmesi gerektiğini ilgililerle paylaşmıştı. Kurul bu teklifi kabul etmiş akabinde Lord Curzon, Milletler Cemiyeti'ne Ermenistan mandaterliği teklifinde bulunmuştu.¹⁵

Milletler Cemiyeti Konseyi ise 13 Mart 1920 günü özel ve gizli bir oturum yaparak konuyu gündemine almak zorunda kalmıştır. Konsey, bu teklif karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve ellerinde karara varmalarına olanak verecek ölçüde yeterli bilgi bulunmadığını Londra'ya bildirmiştir. Bu nedenle Konsey, bu konuda tüm bilgilerin tarafına gönderilmesini talep etmiş ve bu konuda kendisini bağlayıcı ifadelerden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışmıştı. Böylece San

¹³ Olcay, *Sevr Antlaşmasına Doğru*, s.130-135; *Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII*, s.280-285; Bu kararlar sonraki oturumlar neticesinde kısmi değişikliğe uğramıştır. Geniş bilgi için Bkz. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII*, s.639-649; Ermenistan hususunda atılan adımlar İşçi Partisi tarafından yeterli görülmemiş dolayısıyla Lloyd George Hükümeti eleştiriye tabi tutulmuştur. Bkz. *The Times*, "Future of Armenia", February 27, 1920, s.13.

¹⁴ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII*, s.463.

¹⁵ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII*, s.477-479; İngiliz karar alıcılarının, ABD'nin bölgede mandater olmasını istedikleri bilinen bir gerçektir; *HC Deb* 26 February 1920 vol 125 cc1968; Washington ise Anadolu'ya gönderdiği resmi görevlilerden gelen bilgiler ışığında kendisini zora sokacak sorumluluklardan uzak durmaya çalışmaktaydı. Örnek olarak; ABD, Londra Konferansı oturumlarına katılmama kararı almıştı. *HC Deb* 04 March 1920 vol 126 c623; Olcay, *Sevr Antlaşmasına Doğru*, s.128.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Remo Konferansı öncesinde çözülememiş konu başlıklarından birisi de Ermenistan mandaterliği olmuştur.¹⁶

Londra Konferansı'nda görüşmeler devam ederken müttefik devlet temsilcileri bilgi talebini uygun görüp gerekli belgeleri Konsey'e göndermişlerdi. Bu bilgiler çerçevesinde hareket eden Konsey, doğrudan doğruya mandaterlik yükümlülüğü altına giremeyeceğini 11 Nisan 1920 tarihinde bildirerek bu işi kabul etmeye istekli bir devletin bulunmasını belirtme gereği duymuştu. Ayrıca Konsey, Ermenistan Devleti için gerekli malî ve askerî kaynaklar ile denize çıkış olanaklarının değerlendirilmesini müttefik devlet temsilcilerinden de istemekteydi.¹⁷ Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Norveç'in Ermenistan mandaterliğini kabul edebileceği duyumunu aldıklarını San Remo Konferansı'nda¹⁸ delegelerle paylaşmıştı. Ona göre; Norveç mandaterlik görevini üstlenecek olursa, Avrupa Devletleri, Norveç kuvvetlerine hem askeri (donatım-egitim) hem de mali destek verebilir dolayısıyla da sınır güvenliği sorunu ortadan kalkabilirdi. Ancak İngiltere Başbakanı Lloyd George başta olmak üzere diğer üst düzey yetkililer Lord Curzon'un açıklamalarını çok iyimser bulup malî ve askerî yardımlar konusunda güvence vermektan kaçınmışlardı.¹⁹ Bununla birlikte Norveç'in mandaterlik alma ihtimali çok düşük olup bu bilgi sadece duyumlardan ibaretti. The New York Times gazetesinde Norveç'in yanı sıra Hollanda, Kanada ve İsveç gibi devletlerin de mandaterliği kabul edebilecekleri iddiaları üzerinde durulmuştu.²⁰

SONUÇ

İngiltere'nin Ermenistan sorununu üzerinden atma yolundaki adımı Milletler Cemiyeti Konseyi'nin ret cevabıyla bir kez daha çıkmaza girmişti. Bu noktada Türk topraklarından pay verilecek şekilde Ermenistan projesinin dile getirilmesinin yanı sıra barış antlaşması taslağının sert çizgilerle donatılması özellikle İngiliz askeri otoritelerinin daha çok tepki göstermelerine zemin hazırladı. İngiliz Hükümeti bu işten ve getireceği siyasi, askeri ve iktisadi sorumluluklardan bir an evvel kendini soyutlamaya çalışmıştı. Öyle ki reel politik çerçevesinde hareket eden İngiltere, konferanslar dönemi süresince bu konuda sürekli diplomatik manevralar gerçekleştirmiş olup San Remo Konferansı'nın son günlerinde ise yine Washington merkezli iki seçenekli teklif sunma kararı almıştı. Buna göre ilkin ABD'nin Ermenistan mandaterliğini kabul etmesi için Başkan Wilson'a çağrıda bulunulacaktı. İkinci olarak ise ABD'nin bu teklifi kabul etmemesi durumunda Başkan Wilson'dan Ermenistan sınırları hakkında hakemlik yapması istenecekti.

Müttefik devletlerin yanı sıra çeşitli misyoner ve lobi teşkilatlarından gelen yoğun baskılar ABD Başkanı Wilson'un Ermenistan sınırları konusunda hakem olmayı kabul etmesini kolaylaştırdı. Ancak Amerikan yönetimi sadece hakem olmayı kabul ederek mandaterlik teklifini geçiştirmeyi başarmış oldu. Büyük güçler kendi çıkarları çerçevesinde diplomatik manevralar yaparken Türk dış politikasına yön veren Mustafa Kemal Paşa hareketi ise tam bağımsızlık ruhuyla

¹⁶ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VII, s.507.**

¹⁷ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, (Ed.Rohan Butler; J.P.T. Bury), Volume VIII, 1920, London, 1958, s.46-47;** İngiltere Başbakanı Lloyd George, 25 Mart 1920 tarihinde yaptığı bir konuşmada ABD'nin mandaterlik hususunda sorumluluk almasını istediklerini bir kez daha dile getirmiştir. **HC Deb 25 March 1920 vol 127 cc655-656.**

¹⁸ San Remo Konferansı hakkında geniş bilgi için Bkz. Olcay, **Sevr Antlaşmasına Doğru**, s.445-586; Neşe Özden, "Impact of the San Remo Terms on Turkey and British Policy", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:40, Ankara, 1998, s.97-114; Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası", **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish**, Volume 7/3, Summer 2012, p. 959-971.

¹⁹ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939, VIII, 1920, s.46-50.**

²⁰ **The New York Times**, "Holland May Take Armenian Mandate", April 22, 1920, s.3; **The New York Times**, "Canada Offers to Take Mandate For Armenia", April 23, 1920, s.1.

hareket etmiştir. Bu anlayış hem mandaterlik ihtimalini kaldırmış hem de Sevr Antlaşması'nın geçersiz hale dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

A-Resmi Kaynaklar

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, (Ed.Rohan Butler, J.P.T. Bury),
Volume VII, 1920, 1958.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, (Ed.Rohan Butler; J.P.T. Bury),
Volume VIII, 1920, London, 1958.

House of Commons (HC), Deb 12 February 1920, vol 125.

HC Deb 16 February 1920, vol 125.

HC Deb 26 February 1920, vol 125.

HC Deb 04 March 1920, vol 126.

HC Deb 25 March 1920, vol 127.

HC Deb 30 March 1920, vol 127.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922), III, Başbakanlık Basımevi,
Ankara, 2004.

B-Gazeteler

The New York Times

The Times

C-Kitaplar

BAŞAK, Tolga; **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,
İstanbul, 2008.

OLCAY, Osman; **Sevr Antlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Yayınları, Ankara, 1981.

D-Makaleler

DİLEK, Mehmet Sait - KÜÇÜK, Evren; "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası", **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish**, Volume 7/3, Summer 2012, s.959-971.

GÖKÇE, Mustafa; "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish**, Volume 6/1 Winter 2011, s.1111-1126.

ÖZDEN, Neşe; "Impact of the San Remo Terms on Turkey and British Policy", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:40, Ankara, 1998, s.97-114.

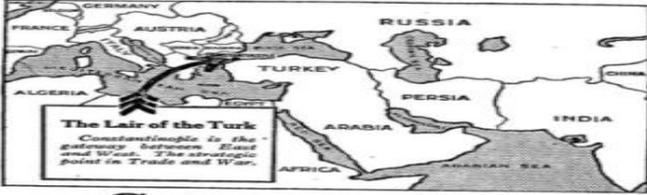
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

EK I

A Menace to the Peace of the World

Shall we leave Constantinople to the Turk?

BETRAYING THE HEROES OF GALLIPOLI.

It has been announced that the Allies have decided "not to deprive Turkey of Constantinople." Is this decision, so full of menace to the peace of the world, so revolting to the conscience of civilised humanity, to be carried into effect? It is not yet too late to reconsider it. The Prime Minister has indicated that the Government is not finally committed. Public opinion must make itself felt while there is time. Read what Mr. Lloyd George himself said of Turkish rule in November, 1914. The Turk, he said, is

a human cancer, a creeping agony of the flesh. . . .
The trend of his blood-stained sandals scorches and withers life and fertility out of whole territories and people subjected to his rule have for centuries been the victims of his indolence, incompetence and lust. I am glad the Turk is to be called to final account for his long record of infamy against humanity."

These words are as true to-day as when Mr. Lloyd George first spoke them. Now, as then, the blood-stained sandals of the Turk is trampling the very life out of millions of his hapless Christian subjects. Are we to uphold his power? Is the British people to be asked to turn a deaf ear to the cries of the tortured subject peoples who look to you, and to you alone upon earth, for help?

The Massacres are going on NOW.
 During the past ten days the Turks have massacred 1,000 more Christian victims. The Turk's long record of infamy against humanity—murder and starvation and murder—the burning to death of Christian bishops—the maltreatment of Christian women and children—is daily growing longer yet.

If to-day we fail to heed the voice of the persecuted thousands who are imploring us to help—to help as we have promised again and again—if we abandon them to their ghastly fate, it is not they alone who will pay the penalty. That future will record upon our own heads. To leave Constantinople to the Turk is to run the risk of another Armageddon; it is to incur the certain cost of preparation against new wars.

World Peace at Stake.
 For Constantinople is a city of high strategic and commercial importance. It is the Gateway of East and West; it commands the highway to India; it is the coveted key to seas and lands that can be reached only through the Dardanelles. In the hands of any one Nation it has always been a potential cause of War. Its possession makes a strong power too strong, while in the hands of a weak power it is a menace to the relations of the world. For sooner or later covetous eyes are certain to be cast upon Constantinople. If this City is left to the Turk, the world's trend of fresh wars will be seen there, and news by British hands.

Constantinople for the League.
 The internationalisation of Constantinople would once and for all settle the difficulty of its future ownership. Make Constantinople the Freehold of the World, a Free City under the League of Nations, and then World Peace will be within reasonable distance of realisation.

If Turkey keeps Constantinople, the burden of armaments will be increased throughout Europe. Every Nation, including Great Britain, will be forced to maintain a bigger army than would otherwise be necessary, and the heavy additional expense will fall upon the taxpayer.

The Moslem Question.
 It is argued that the internationalisation of Constantinople would offend the Moslems. But Viscount Bryce, than whom no more eminent authority could be cited, points out that—*there is not, in the opinion of many high authorities upon Islamic beliefs, any religious objection to the transfer of Constantinople to any other sort of control, and many of those who well know the East tell us that to record before shadowy terrors of this nature would do far more harm to Europe, and in particular to British prestige in the East, than a firm assertion of the rights which the victory of the Allies has given. Disarmament requires what the interests of justice and peace require.*

Putting the Clock Back.
 "The hour has struck," said Mr. Lloyd George in 1914. "The hour has struck on the great clock of destiny for settling accounts with the Turk." Is it not settling accounts with the Turk to leave him in Constantinople? What has now been proposed is to put the hands of the clock back.

It is the decision that is being taken behind closed doors. But it has not been authorised by the people of Great Britain; and it is a decision that the people of Great Britain can help to avert now. You can help to avert it; you can help to avert new wars. Now is the time for you to act.

Women of Britain, stop the atrocities now being committed by the Turk against women and little children.
Consider of the Great War and all ex-service men—did your comrades suffer and die at Gallipoli in order to keep the Turk at Constantinople?
Consider how you act for your Faith.
Trade Unions protest against diplomacy—behind the closed door, and the burden of millions.
All you who have a stake in the British Empire stop the wrong in Trade and Prosperity.

Constantinople for the League of Nations!

See, wire or write your M.P. at once. History is in the making. Play your part!

TELEGRAPH or USE THIS FORM

To: _____ M.P.
 The House of Commons, London, S.W.1.

As one of your Constituents, I request you to see that Constantinople is the freehold of the world, and that the peace of the world might be a free city under the League of Nations.

Signed: _____
 Address: _____

*Here fill in the name of your M.P.
 Cut this out and post it in an envelope NOW

İngiliz Gazetelerinin Lobi Çalışmalarına Dair Bir Örnek

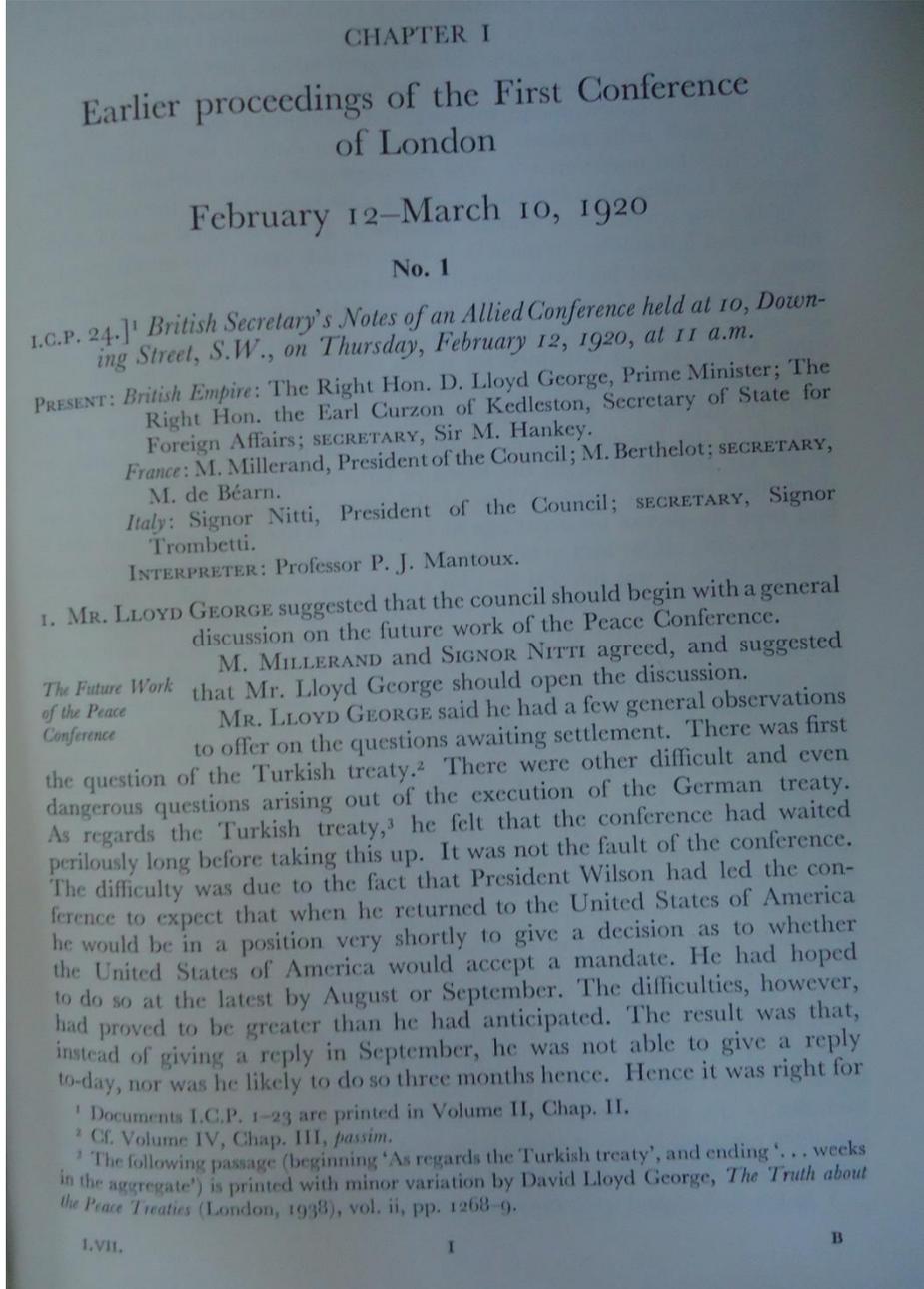
23 Şubat 1920 tarihli The Times Gazetesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/7 Summer 2013

EK II

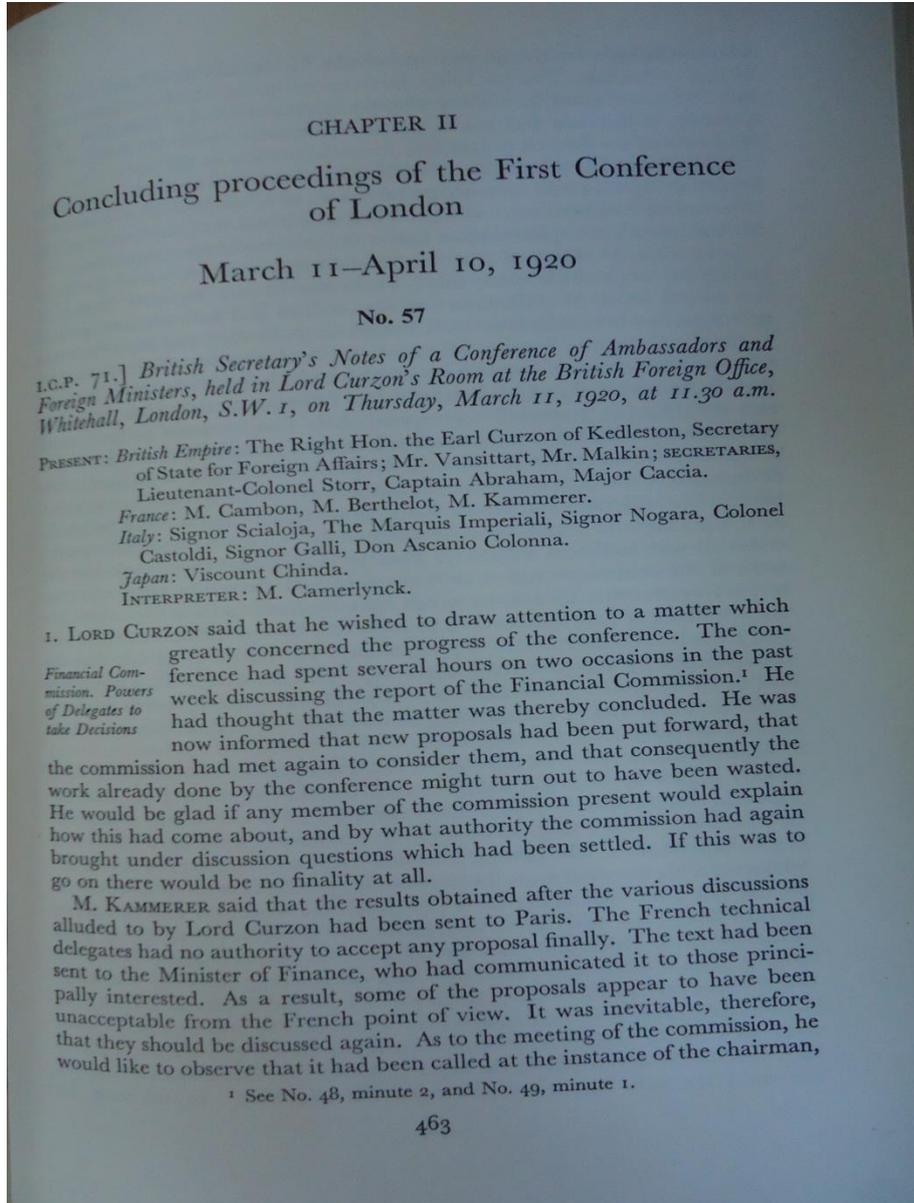
İngiliz Belgelerinde Londra Konferansı'nın Hazırlık Toplantıları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

EK III

İngiliz Belgelerinde Londra Konferansı'nın Son Toplantıları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

